

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН СТУДЕНТІВ ВНЗ З ДОСВІДОМ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ

У статті представлені результати дослідження особливостей міжособистісних відносин студентів ВНЗ, які мали досвід булінгу в школі. Визначено наявність жертв булінгу серед студентів-першокурсників і проведено дослідження особливостей їх спілкування з однокурсниками порівняно зі студентами без досвіду булінгу. Проаналізовано вираженість прагнення до включеності в групу, особливості прийняття рішень та взяття на себе відповідальності, поведінку афекту, розглянуто типи відношень до оточуючих.

Ключеві слова: булінг, міжособистісні відносини, мобінг, студенти, шкільний булінг.

Вступ. Останнім часом серед молоді спостерігається безліч негативних явищ в міжособистісних відносинах (конфліктність, агресивність, жорстокість), які починають проявлятися ще в школі. Поведінку школярів, пов'язану з насильством, називали цькуванням, травлею, знущанням. У зарубіжній психології такі явища отримали назву "шкільний булінг" (school bullying), Незважаючи на крайню значущість, проблема булінгу у вітчизняній психологічній літературі практично не висвітлена і потребує досліджень.

Булінг - це залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і тим самим підпорядкувати його собі (Кон І.С., б.г.). Подібна поведінка часто повторюється і є звичною. Вона зазвичай спрямована проти людини ("жертви"), яка свідомо слабкіша (психологічно або фізично) за того, хто займається цькуванням ("кривдник", "агресор"). Причинами такої поведінки стають відмінності в класі, расі, релігії, статі, сексуальної орієнтації, зовнішнього вигляду, здібностей (Ericson N., 2001). Якщо цькування зроблено групою, воно має назву

мобінг (Davenport N., 1999). Шкільне насильство може відбуватися між дітьми або вчителями по відношенню до учнів.

Діти, які стали жертвами булінгу, отримують не лише фізичну, а й психологічну травму, що призводить до негативних наслідків у майбутньому. Одним з таких наслідків може бути проблема *міжособистісних відносин* молодшої людини в майбутньому житті. Найближчою перспективою до розвитку цієї проблеми є подальше навчання у вищій школі.

Перші публікації на тему шкільного цькування з'явилися досить давно, ще в 1905 ті К.Дьюкс опублікував свою роботу, але перші систематичні дослідження проблеми булінгу належать скандинавським ученим, серед них: Д. Олвеус, П. І. Хайнеманн, А. Пікас, Є. Роланд. Д. Олвеус і сьогодні залишається найавторитетнішим дослідником проблеми булінгу. Згодом інтерес виник і у Великобританії. Серед британських дослідників слід зазначити В. Т. Ортона, Д. А. Лейна, Д. П. Таттума, Є. Мунте. У США особливу увагу до булінгу стали проявляти на початку 1990-х років Р. Каталано, Л. Хоукінс, Т. Харачі [9, с. 160].

Дану проблему також досліджували російські науковці І. С. Бердишев, М. Г. Нечаєва, І. С. Кон, М.Л. Бутовська, Е.Л. Луценко, К.Е. Ткачук та інші. Не зважаючи на досі слабо розвинений розгляд питання булінгу в українській психологічній науці, наразі інтерес до цієї проблеми активно зростає.

Метою даної статті є презентація результатів нашого дослідження, спрямованого на з'ясування особливостей міжособистісних відносин студентів ВНЗ з досвідом шкільного булінгу. Ми припустили, що студенти, які мали досвід шкільного булінгу, у складанні міжособистісних відносин в процесі навчання в ВНЗ відчують певні труднощі, яких значно більше ніж у студентів без подібного досвіду.

Дослідження особливостей міжособистісних відносин студентів з досвідом і без досвіду шкільного булінгу. Було проведено емпіричне дослідження на базі Київських вищих навчальних закладів на вибірці студентів перших курсів у віці 17-19 років різних спеціальностей: психологи, журналісти, програмісти, філологи, економісти, медики тощо.

Дослідження складалось з двох етапів: 1) визначення наявності жертв булінгу серед студентів; 2) дослідження особливостей міжособистісних відносин за допомогою опитувальника FIRO (Fundamental Interpersonal Relations Orientation), розробленого В. Шутцем і тесту міжособистісних відносин Т.Лірі.

На початку дослідження більше 60% анкет з виявлення наявності шкільного булінгу, які були заповнені студентами, свідчили про те, що у респондентів був хоча б один випадок насильства в шкільному житті. За результатами опитування ми розділили вибірку досліджуваних на дві рівні групи: Група 1 (без досвіду булінгу у школі) і Група 2 (з досвідом булінгу у школі).

За методикою *FIRO* отримано наступні результати. В Групі 1 більшість студентів виявила високий рівень *потреби «включення»*, тобто активного прагнення до приналежності до різних груп, як у вираженій поведінці (87,6%), так і в поведінці, що вимагається від оточуючих (46,6%). В Групі 2 більшість опитаних мала низький рівень потреби «включення» у вираженій поведінці (48%), а 32% досліджуваних показали її високий рівень. Отримані результати цікаві тим, що більшість опитуваних зазначили, що не відчують бажання до самостійного налагоджування контактів, включення в чиясь діяльність, але очікують такої поведінки від інших, хочуть, щоб їх запрошували брати участь в діяльності, цінували спілкування з ними.

За критерієм Манна-Уїтні було виявлено значущу різницю у рівні вираженої поведінки включення між результатами Групи 1 і 2 ($U=36$). Таким чином, люди, що не мали досвіду булінгу, виявляють більше прагнення до включеності, приналежності до груп, ніж ті, що мали подібний досвід. Відмінності у поведінці, що вимагається від інших, виявилися не значущими.

Аналіз дослідження *потреби в області «контролю»* робився з огляду на дві складові: S_e – вираженої поведінки контролю індивіда і S_w – поведінки, яку індивід вимагає від оточуючих.

За результатами Групи 1 обидві якості охарактеризувалися низьким рівнем вираженості. 46,6% опитаних продемонструвало низький рівень S_e (з них 13,3% - дуже низький) і 66,6% - низький рівень S_w (з них 6,6 – дуже низький). Середній

рівень продемонстрували 20% опитаних за складовою Се і 33,3% за Сw. Високий рівень вираженості ознаки виявився лише у Се (33,3%), а це означає, що третина опитаних в Групі 1 показали прагнення контролювати і впливати на оточуючих, брати керівництво і прийняття рішень в свої руки. Таким чином, можна стверджувати, що більшість з тих, хто не зазнавав булінгу, досить активно уникають прийняття рішень та взяття на себе відповідальності, а також не терплять контролю над собою.

Стосовно Групи 2, більшість досліджуваних мали високі показники потреби «контролю» в поведінці: 60% продемонстрували високий рівень Се (з них 8% - дуже високий) і Сw - 48% (24% дуже високий). Середній рівень показали 16% досліджуваних у сфері Се і 12% - у сфері Сw. Низький рівень Се мали 24% студентів (з них 8% - дуже низький) і Сw – 40% (з них 12% - дуже низький). Тобто, більшість опитаних, що мали досвід булінгу, показали високі очікування контролю з боку інших людей, не бажання приймати рішення самостійно, високі показники залежності від інших.

Розрахунки за критерієм Манна-Уїтні показали незначущі різниці в Групах 1 і 2 у вираженій поведінці контролю і в поведінці, що вимагається.

Рівень *потреби «афекту»* вивчався з огляду на дві складові: рівня вираженої поведінки індивіда і рівня поведінки, яку індивід вимагає від оточуючих.

Стосовно рівня вираженої поведінки афекту, більшість з тих, хто не мав досвіду булінгу (Групі 1) виявили високий рівень розвитку ознаки: 53,3%, з них 20% - дуже високий. Подібні результати свідчать про спрямованість людини на теплі, інтимні відносини з іншими, про схильність виявляти по відношенню до інших свої теплі і дружні почуття.

Високий рівень вираженості очікуваної поведінки афекту в цій групі склав лише 13,3%, що означає, що лише небагатьом з опитаних в Групі 1 дуже важливо, щоб оточуючі прагнули бути до них емоційно близькими і ділилися з ними інтимними почуттями.

Загалом, стосовно поведінки, що вимагається від інших, більшість досліджуваних в Групі 1 виявили нейтральне відношення (53,3%). Низький рівень вираженої поведінки афекту продемонстрували 20% опитаних, бажаної поведінки -

33,3%. Вони характеризуються великою обережністю у виборі і встановленні близьких інтимних відносин.

По Групі 2 абсолютна більшість (84%) виявили низький рівень вираженої поведінки афекту, з них 24% - дуже низький. Вочевидь, представникам цієї групи дещо важче будувати близькі стосунки з іншими. По 8% досліджуваних виявили середній рівень поведінки, як вираженої, так і тої, що вимагається від інших. Втім, відчутна різниця проглядається у високому рівні вираженої та очікуваної поведінки афекту. Так, лише 8% опитуваних відзначило рівень вираженої поведінки, як «високий», тоді як очікують високий рівень афекту від інших більшість опитаних – 68% (з них 34% - дуже високий рівень). Причому, з одного боку, більшість опитаних дуже обережно обирає людей для близьких стосунків, і в той же час очікують, що і інші будуть обирати їх для будовання інтимних взаємин.

За допомогою U-критерію Манна-Уїтні було встановлено, що різниця в рівнях очікуваної поведінки афекту в групах 1 і 2 є незначною, але різниця в рівнях вираженої поведінки афекту – значима ($U=47,5$). Отже, можна констатувати, що, порівняно з людьми без досвіду білінгу, студенти, яких в минулому булили, відчувають значні проблеми у подальшому виборі партнера для початку і розвитку близьких стосунків.

За *методикою міжособистісних відносин Т.Лірі*. по 8 основним типам відношень до оточуючих отримано наступні результати.

А) Рівні виявлення ознак в Групі 1. По *авторитарності* більшість опитаних виявила помірний рівень (47%), 33% показали високий рівень, 13% - низький, 7% - екстремальний.. Причому, у 40% студентів виявлено значні домінантні, владні риси, а в 7% з них ці риси можуть загострюватися до акцентуацій.

Більшість опитаних виявила середній рівень *егоїстичності* (60%), 33% - високий, 7% - екстремальний. Низького рівня не виявлено.

Стосовно *агресивності*, більшість (40%) з опитуваних студентів відзначили низький рівень, 33% - помірний, 20% - високий і 7% - екстремальний.

Низьки результати по *підозрілому типу* показали 53% студентів, по 20% прийшлося на помірний та високий рівні і 7% - на екстремальний.

Абсолютна більшість (79%) продемонструвала низький рівень *підлеглості*, решта (по 7%) - помірний, високий та екстремальний рівні. Ті студенти, в яких ця якість найбільш виразна, являються покірними, слабвовольними, схильними поступатися у всьому, пасивними.

87% опитаних виявили низький рівень *залежності*. Ще 13% – високий, помірний і екстремального рівня зареєстровано не було.

Більшість з опитаних (53%) показали помірний рівень *дружелюбності*, 27% - високий, 13% - низький і 7% - екстремальний. Люди, в яких показники по цій рисі завищені, зазвичай дуже дружелюбні, орієнтовані на соціальне прийняття, прагнуть «бути хорошими» для всіх.

Високим ступенем *альтруїстичності* характеризувалися 53% студентів, 33% – помірним, по 7% - низьким та екстремально високим. Високі рівні *альтруїстичності* характеризуються гіперопікою, нав'язливістю своєї допомоги, прийняттям чужої відповідальності.

Отже, аналізуючи цей блок ознак, потрібно звернути увагу на ті, що виходять за рамки адаптивності, які окреслює автор методики. Найбільша кількість таких представників в Групі 1 виявилися по альтруїстичному (60%), авторитарному та егоїстичному (по 40%) типах міжособистісних відносин.

Б) Рівні виявлення ознак в Групі 2. Більшість опитаних в Групі 2 виявила помірний (46%) рівень *авторитарності*, 33% показали низький рівень, 17% - високий і 4% - екстремальний.

Більшість опитаних виявила середній рівень *егоїстичності* (60%), по 20% - низький і високий; екстремального рівня не виявлено.

Помірний рівень розвитку *агресивності* виявлено у 44% студентів, 28% показали високий рівень, 20% - низький і 8% - екстремальний.

Більшість з опитаних (48%) виявили помірний рівень *підозрелості*, високий - у 28%, по 12% прийшлося на низький та екстремальний рівні.

Абсолютна більшість (72%) продемонструвала високий рівень *підлеглості*, решта – 20% екстремальний та 8% низький рівні.

36% опитаних в Групі 2 виявили помірний рівень *залежності*, 28% - низький, 16% - високий і 20% – екстремальний рівень.

Рівною мірою (по 32%) опитаних розподілилися за низьким та помірним рівнем вираженості *дружелюбності*. Дещо менше – 24%, прийшлося на високий і 12% - на екстремальний рівні.

Виявлено також, що 32% студентів мали низьку ступень *альтруїстичності*, 28% – помірну і по 20% - високу та екстремально високу.

Отже, найбільшу кількість представників, які мають результати, що виходять за рамки адаптивності, виявлено в Групі 2: за підлеглістю (92%), підозрілістю (40%) та агресивністю (36%). Подібні результати можуть говорити про основні проблеми, з якими стикаються студенти при спілкуванні і спробах налагоджування контакту.

Для більш точного визначення відмінностей по рисах особистості в Групах 1 і 2 було застосовано U-критерій Манна-Уїтні який показав значимість:

- з похибкою $p \leq 0.01$: 1) рівень підлеглості в Групі 2, значно вищий в порівнянні з Групою 1; 2) Рівень залежності в Групі 2 вищий за Групу 1.

- з похибкою $p \leq 0.05$: 1) рівень егоїстичності вищий в Групі 1, ніж в Групі 2; 2) рівень підозрілості певною мірою вище у Групі 2.

Подібні результати свідчать про те, що головними проблемами людей, які мали досвід булінгу, в порівнянні з тими, хто такого досвіду не мав, стають високий рівень підлеглості, тобто покірність, схильність до самоприниження, слабовільність, схильність засуджувати себе, завищений рівень залежності від інших, чужої думки. Дещо менш виразними є високий рівень підозрілості, відчуженості по відношенню до ворожого і злобного світу, образливості, схильності до сумніву в усьому, злопам'ятності та занижений рівень егоїстичності, такі люди менше цінують себе, менше прагнуть домінувати.

Висновки. При дослідженні особливостей міжособистісних відносин студентів з досвідом шкільного булінгу на відміну від студентів, які такого досвіду не мали. було виявлено:

- значно меншу вираженість прагнення до включеності, приналежності до груп,

- наявність значних проблем у подальшому виборі партнера для початку і розвитку близьких стосунків;

- вищий рівень підлеглості, підозрілості та залежності від інших.

Звичайно, поки що ми не можемо точно сказати, чи попередній досвід булінгу вплинув на подібний розвиток, чи вже сформовані риси змусили людей стати об'єктами булінгу, проте ми проклали шлях для майбутніх досліджень з цього питання.

Література:

Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? [Электронный ресурс] / И. С. Кон. // Сексология. Персональный сайт И. С. Кона. — Режим доступа : <http://www.sexology.narod.ru/info178.html>.

Davenport N. Mobbing: Emotional abuse in the American workplace / N. Davenport, R. D. Schwartz, & G. P. Elliott – Civil Society Pub, 1999.

Education: your rights and responsibilities. In Cambridgeshire Country Council online. Retrieved from <http://www.cambridgeshire.gov.uk/childrenandfamilies/parenting/childsbehaviour/bullying.htm>

Ericson N. Addressing the Problem of Juvenile Bullying / N. Ericson – OJJDP Fact Sheet, #27, 2001. Retrieved from <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/fs200127.pdf>

References:

Kon Y. S. What is bullying and how to deal with it? Seksologija. Personal'nyj sajt I. S. Kona - Retrieved from: <http://www.sexology.narod.ru/info178.html> (in Russian).

Davenport N. (1999) Mobbing: Emotional abuse in the American workplace / N. Davenport, R. D. Schwartz, & G. P. Elliott – Civil Society Pub,

Education: your rights and responsibilities. In Cambridgeshire Country Council online. Retrieved from <http://www.cambridgeshire.gov.uk/childrenandfamilies/parenting/childsbehaviour/bullying.htm>

Ericson N. (2001) Addressing the Problem of Juvenile Bullying / N. Ericson – OJJDP Fact Sheet, #27. Retrieved from <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/fs200127.pdf>

Е.Д.Кайрис
А.С.Самойленко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ С ОПЫТОМ ШКОЛЬНОГО БУЛЛИНГА

В статье представлены результаты исследования особенностей межличностных отношений студентов вузов, которые имели опыт буллинга в школе. Определено наличие жертв буллинга среди студентов-первокурсников и проведено исследование особенностей их общения с однокурсниками по сравнению со студентами без опыта буллинга. Проанализирована выраженность стремления

к включенности в группу, особенности принятия решений и взятия на себя ответственности, поведение аффекта, рассмотрены типы отношений к окружающим.

Ключевые слова: буллинг, межличностные отношения, моббинг, студенты, школьный буллинг.

E.D.Kayris

A.S.Samoylenko

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS UNIVERSITY STUDENTS WITH EXPERIENCE OF SCHOOL BULLYING

The article presents the results of studies of the interpersonal relations of university students who have had the experience of bullying at school. It determines the presence of the victims of bullying among first-year students and studied the characteristics of their communication with odnokusnikami compared to students without experience of bullying. Analyzed expression of the desire for inclusion in the group, particularly decision-making and taking responsibility, behavior of affect, considered the types of relationships to others.

It was found that students with the experience of school bullying than students without such experience have much more difficulty in identifying and establishing interpersonal relationships, high levels of subordination, suspicion and dependence on other, lesser severity desire for inclusion in the group, there are significant problems in the further choice partner for the initiation and development of close relationships.

Keywords: bullying, interpersonal relationships, mobbing, students, school bullying.

Рецензенти

Кайріс Олена Дмитрівна - доцент кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка;

Самойленко Анна Сергіївна - випускниця Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, магістр практичної психології.

e-mail: o.kairis@kubg.edu.ua ; alenta3@i.ua , тел. +380683533844

Довідка про оригінальність статті

Ми, Кайріс Олена Дмитріївна і Самойленко Анна Сергіївна, підтверджуємо, що подана нами стаття «Психологічні особливості міжособистісних відносин студентів ВНЗ з досвідом шкільного булінгу» до збірника наукових праць «Педагогічний процес: теорія і практика» / науково-методичного журналу «Неперервна професійна освіта: теорія і практика» / українсько-польського щорічника «Освітологія» є оригінальною та ніде раніше не була опублікована.

Статтю опубліковано за рахунок благодійного внеску до Благодійного фонду ім. Антона Макаренка.

Внесок авторів

Конфлікту між авторами немає.

Дата: 25.11.2015 р.

Підпис / ПІБ